
Az Ordo judicarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis Regni Hungariae praescriptus

Papp László*

a 18. századra a megmerevedett jogrendszer átalakítása, megreformálása iránti igény fokozatosan jelentkezett, amelynek kézzelfogható eredményei a század reformelképzeléseiben öltöttek testet. A lassú 18. századi újító elképzelések döntő többsége azonban jellegüknél fogva alkalmatlan volt jogrendszerünk átalakítására, hiszen jogrendünk megmerevedésének kiváltó okát, azaz a rendi jelleget megváltoztathatatlan alaptételként kezelték. Ebből adódóan a rendi jogrendszer rendi jellegű reformja eleve nem hozhatott olyan áttörést, amely a 19. századhoz közeledve kívánatos lett volna. Újabban az anyagi büntető- és magánjog terén megfigyelhető kodifikációs kísérletek, azok hatása és bukásuk okai több jogtörténeti kutatás középpontjába kerültek.¹ A peres, főként a polgári peres eljárás terén azonban a jogtörténész társadalom a mai napig adós a 18. századi eljárásjogi reformok értékelésével, és azok jogfejlesztő hatásának a bemutatásával.

A 18. századi perjogfejlődés ívét három csomópont köré rajzolhatjuk fel. A század első felében az 1723-as igazságügyi reform tartalmazott a bírósági szervezetre és az eljárásjogra néhány rendelkezést, amelynek közvetlen előzményeként az 1715:24. tc-vel felállított systematica commissio, illetve a Novum Tripartium jelölhető meg. Ezt követően hosszú évtizedekig nincs kézzelfogható jogalkotási akarat, egészen a század utolsó két évtizedéig. A második jelentős csomópont az II. József 1785-ben kiadott rendelete a polgári peres eljárásra vonatkozóan, amely Ordo judicarius néven vonult be a magyar jogtörténetbe.² S végül a századfordulóhoz közeledve az 1791:67. tc-vel felállított jogügyi bizottság munkáit kell kiemelni, amely bizottság 1791 augusztus 13. és 1795 február 28. között 138 ülésen összesen 7 törvényjavaslatot készített el, köztük a polgári perrendtartásra vonatkozó Emendatio Processualis Ordinis, amely később Ordo Processualis néven vált ismertté.³ Fontos azonban kiemelni, hogy a század első

* Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ Az 1795. évi magánjogi tervezetről lásd bővebben: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*, JATEPress, Szeged, 2004

² Ordo judicarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis Regni Hungariae praescriptus, Viennae, 1786

³ WENZEL, GUSZTÁV: *Összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, Fraknoi Vilmos (szerk): *Értekezések a társadalomtudományok köréből*, 4. kötet, MTA, Budapest, 1878, 18.

felét megelőző, illetve a század végi reformok nem egymástól elszeparáltan keletkeztek, hanem közöttük több összefüggés is felfedezhető. Így a reformok valódi jelentőségét – még ha azok nem is emelkedtek törvényerőre – a gyakorlatba való beszivárgásuk jelenti, így azok értékelése során a bírói gyakorlat sem hagyható figyelmen kívül. Mindezekből adódóan a három dokumentum mellett nem hagyható figyelmen kívül a 18. század ítélkezési gyakorlatát meghatározó Planum Tabulare sem.⁴ A tanulmány ebből a fejlődési ívből az Ordo judicarius jelentőségének a bemutatására szorítkozik, utalva arra, hogy az egyes eljárási rendelkezések mélyrehatóbb vizsgálata későbbi kutatások célkitűzése lesz.

Az 1786-ban bevezetett perrendtartás hazánkban először próbálta kódex jelleggel szabályozni a peres eljárást úgy, hogy valamennyi polgári perre mérvadó általános normákat vezetett be. Ezzel az átfogó jelenséggel 1786 előtt Magyarországon nem találkozunk. Varga Endre az egyetemi tankönyvekről szóló akadémiai vita során már 1954-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a jogtörténet kutatások során nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a 18. századi reformokra, hiszen azok jórészt feltáratlanok. Az 1723-as igazságügyi reform, majd az azt követő felsőbbírószági átszervezés monografikus feldolgozása Varga Endre és Vinkler János munkáin keresztül megvalósult.⁵ Az Ordo judicarius illetve az Ordo Processualis jelentőségének elemzésével azonban 1954 óta adósok vagyunk.

Bár az Ordo judicarius szűk négy évig volt hatályban Magyarországon, mégis érdemes rá figyelmet fordítani. *Egyrészről* az 1786-ban bevezetett perrendtartás szinte teljes mértékben megegyezett az 1781. évi osztrák Allgemeine Gerichtsordnung szövegével, amely jó néhány módosítással együtt egészen a 19. század végéig hatályban volt Ausztriában.⁶ Az 1781-es osztrák rendtartás eredetileg német, olasz, latin és cseh nyelven is megjelent, hiszen azt Ausztrián kívül a német és a cseh örökös tartományokban, Lombardiában, Velencében és Galíciában is bevezették, illetve Svájc egyes kantonjaiban is alkalmazták.⁷ Mindezeket túl a neoabszolutizmusban 1853-1861 között ismét – az akkorra már többször módosított – osztrák perrendtartást vezették be Magyarországon, így valóban látható, hogy az Ordo judicarius jelentősége túlmutat azon az alig négy éven, amíg eredetileg hatályban volt, hiszen az osztrák perjog a 18. század végétől a 19. század végéig meghatározta a magyar perjog fejlődését. *Másrészről* a modern polgári perjog megteremtésének gondolta a 18. század végén merült fel először, és intézményesült három perrendtartásban is. Így a 18. század végi és 19. század eleji Európa, perjogi értelemben a francia Code de procédure civile (1806),

⁴ Planum Tabulare eljárásjogi rendelkezéseiről lásd bővebben: PAPP LÁSZLÓ: A Planum Tabulare és a táblai per előkészítő szakasza, *Jogtudományi Közöny* 2015/12. 609-615.; PAPP LÁSZLÓ: A Planum Tabulare jogorvoslati rendszere, *Miskolci Jogi Szemle*, 2015/2 72-84.

⁵ VINKLER JÁNOS: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*, II. kötet, Dunántúli Egyetem Nyomdája, Pécs 1927; VARGA ENDRE: *A Királyi Curia 1780-1850*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1974; lásd még STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*, Multiplex Media – DUP, Debrecen, 1997, 61-67.

⁶ P. OBERHAMMER AND T. DOMEJ: *Germany, Switzerland, Austria (CA. 1800-2005)*, Martyn Redy (edit.): *European Traditions in Civil Procedure*, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2005, 118-119.; KENGVEL MIKLÓS: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*, Osiris, Budapest, 2003, 87.

⁷ JAN KULÍK: *Czech Law in Historical Contexts*, Charles University in Praga, Praga, 2015, 52.

a porosz Allgemeine Gerichtsordnung (1793), és az osztrák Allgemeine Gerichtsordnung (1781) hatása alatt állt. Ez utóbbi az, amelyet némi korrekcióval 1786-ban II. József Magyarországra is bevezetett.

I.

A rendtárás kódex-szerű, azonban nyugodt szívvel nem nevezhetjük az első sikeres perjogi kodifikációnak. Kódex-szerűségét elsősorban az adja, hogy Magyarországon e rendtartást nevezhetjük az első olyan jogszabálynak, amely egy dokumentumban a peres eljárást általánosságban szabályozta az elejétől a végéig. Ugyanakkor a kódexekkel szemben támasztott alapvető elvárás, hogy elvek mentén átfogóan szabályozzon, amely elvek a kódex tételes rendelkezésein keresztül érvényre juttathatóak. A rendtartás kifejezetten alapelveket nem tartalmazott, azonban a tételes rendelkezésekből néhány modern perjogi alapelv – még ha nem is a ma ismert tartalommal – kiolvasható. Álláspontom szerint e modern alapelvek kezdetleges alakzatai nem tudatos jogalkotási logika eredményei, hanem annak az elvnek, célkitűzésnek a következetes véghezvitele, amely a rendtartást életre hívta. Ezt az elvet ma perkoncentrációnak nevezzük. A rendtartás ugyanis a 18. századi peres eljárás elhúzódását annak rendi tagoltságában, illetve az eljárási határidők valamint az azokhoz kapcsolódó jogkövetkezmények hiányában látta. Ez nem jelenti azt, hogy a rendi perjogban ne lettek volna eljárási határidők, azonban azok döntően a perfelvételhez és idézéshez kapcsolódtak, s így az egész perfolymot végigkísérő, a kiszámítható permenetet lehetővé tevő eljárási határidők rendszere hiányzott. Ennek oka az volt, hogy a rendi perjog végletekig feszítette a felek rendelkezési jogának érvényre jutását, s gyakorlatilag alig adott lehetőséget a bíró számára a jogvita rendezésének felgyorsítására. Ráadásul ezt a jelenséget erősítette az a tény is, hogy a kevés eljárási határidő elmulasztása esetén is szinte mindig volt valamilyen orvoslási lehetőség. Ezt a gyakorlatot, illetve a kiváltó okokat a rendtartás úgy kívánta eltörölni, hogy főszabályá tette az egész perfolymot végigkísérő törvényi határidőket, és a felek rendelkezési jogának érintetlenül hagyásával, egy pervezetésben résztvevő, de nem aktív bírót állított.

A rendtartás kifejezetten a bíró kötelezettségévé tette az eljárási határidők betartását, és azt, hogy az eljárást minden eszközzel a szigorú alakiséghez kötött perfolym medrében tartsa.⁸Önmagában ez a mechanizmus logikailag igazolható, és alkalmas is lehetett az eljárás gyorsítására, azonban csak akkor, ha a modern perrel szemben támasztott egyéb alapelvek – mint például a közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság – is érvényesültek volna. Ezek az alapelvek azonban hiányoztak, és amint utaltunk rá hiányozniuk is kellett, hiszen a rendtartásnak nem volt célja a mai értelemben vett modern polgári per kiépítése, hanem az eljárás rendi alapú tagoltságának kiküszöbölésére, és a perelhúzóadás megakadályozására irányult. Mindez az írásbeli per további fenntartását jelentette, amely értelmében a bírák és a felek között sokszor nem volt közvetlen kapcsolat, amely az említett

⁸ Ordo judicarius 20. §

perkoncentrációs törekvéssel egy korábbinál gyorsabb, ám nagyon formalizált, kötött eljárást jelentett.

A középkori perjoghoz képest előrelépés volt az eljárás rendi alapú tagoltságának a felszámolása, azonban mindez nem párosult a közvetlenség, szóbeliség és nyilvánosság maradéktalan deklarálásával, így az Ordo judicarius bevezette a szóbeli és írásbeli per kategóriáját. E felosztás nem újkeletű, hiszen a középkori perjogunk is alkalmazta, azonban ott elsősorban rendi alapú tagolódást jelentett, s így a nemesi perek döntően írásbeliek voltak, míg az úrszéki perek és egyes városi perek sommásak. A rendtartás értelmében az írásbeli per vált főszabállyá, és szóbeli eljárásra a) falvakban, mezővárosokban és rendezett tanáccsal nem bíró városok bíróságai előtt; b) 25 Ft pertárgyértéket el nem érő perek esetén; c) szóbeli becsületsértés (injuria verbalis) esetén volt lehetőség.⁹ Azonban a felek az első beadványukban eltérhettek ettől, és konszenzussal dönthettek arról, hogy milyen pertípusban kívánják az eljárást folytatni. Mindez azt eredményezte, hogy a rendi gyakorlatnak megfelelően csak a legelső bíróságok előtti perek zajlottak szóban, és a bírósági szervezetrendszer egészét tekintve az írásbeli perek nemcsak meghatározóvá, hanem főszabállyá váltak. Az írásbeli perből fakadó közvetlenség, szóbeliség és nyilvánosság hiánya, nagyban hozzájárult a perfolym erős formalizálódásához.

Érdemes kitérni a rendtartás szerkezeti felépítésére is. Az első 20 szakasz általános rendelkezéseket tartalmaz, amelynek címzettje főként a bíró. Ezt követően külön a szóbeli és külön az írásbeli perre vonatkozó speciális rendelkezések olvashatóak, majd a 61-131. §-okban mind a két pertípusra vonatkozó különleges szabályok találhatóak, külön kitérve, a beavatkozásra, szavatosságra, vizontkeresetre, szóbeli becsületsértéssel okozott keresetekre, az adós fizetéseképtelensége miatt indított perekre és a számadási perekre. Ezután tér vissza a rendtartás a perfolym lineáris szabályozásához és a 131-269. §-okban terjedelmesen rendelkezik a bizonyításról és a bizonyítási eszközökről. A bizonyítást rögtön a bírósági határozatok és a jogorvoslatok követik (270-298. §), majd pedig a vagyonra vezetett végrehajtás általános és speciális szabályai (299-398. §). S végezetül a rendtartás utolsó fejezetei ismét általános szabályokat tartalmaznak a folytonos ítélezésre, kézbesítésre, a bírákra és az ügyészekre.

Modern szemmel nézve a rendtartás szerkezeti felépítése logikátlan és kazuisztikus, azonban a 18. századi értékrenddel elfogadható. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a rendtartás „osztrák megfelelője” 1781-ben készült el, azonban a kodifikáció még Mária Terézia uralkodása alatt indult el. Ausztrián kívül az 1740-1780-as évek közötti időszakban egyedül Poroszország kísérletezett perjogi kodifikációval, amelynek eredménye 1781-ben a Codex Juris Fridericianum lett, így keletkezéstörténeti gyökereket alapul véve az Ordo judicarius e kódexel lehetne érdemben összehasonlítani. Azonban szembetűnő különbség, hogy *egyrészt* a Codex Juris Fridericianum elfogadását konkrét, és a gyakorlatban is

⁹ Ordo judicarius 19. §: „Regulariter scripto, in tribus tamen, qui sequuntur, Casibus verbaliter procedendum erit: a) in Pagis, vel etiam oppidis ordinato Magistratu destitutis; b) Super rebus exigui valoris, si videlicet objectum Litis summam 25 ft non excedat; c) In causis quae ex injuria, verbis duntaxat illata, nascuntur. [...]”

kipróbált reformok előzték meg. *Másrészt* a kódex készítői azt kísérleti jellegűnek szánták, és néhány év tapasztalatait leszűrve a gyakorlati élethez korrigálták azt. Ez lett az 1791-ben elfogadott porosz Allgemeine Gerichtsordnung. *Harmadrészt* II. Frigyes nem pusztán az eljárás gyorsítására, hanem gyökeres reformokra törekedett, és számos, ma már járhatatlannak tűnő megoldással kísérletezett.¹⁰ Így megállapíthatjuk, hogy a „kodifikációs motort” Poroszországban egyéb szempontok is vezérelték, amelyek a mai szemmel jobban megfelelnek a modern kodifikációs elvárásoknak. Ennek ellenére azonban a Codex Juris Fridericianum szerkezeti felépítése sem feleltethető meg a modern perrendtartások felépítésével, mivel az is a 18. századi kodifikációs trendnek megfelelően készült.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az Ordo judicarius szerkezeti felépítése nem egyszerűen egy sajátos jogszabályszerkesztési technika, hanem az alapelvek rendszerszintű érvényre juttatásának hiányából fakadó következmény. A rendtartás ugyanis felismerte és nagy részben száműzte a 18. századi eljárás elhúzódságának okát, azaz a rendi jelleget, azonban a Codex Juris Fridericianummal ellentétben ezen a ponton megállt. Ez az oka annak, hogy a felépítése megegyezik a 18. századra jellemző szokásjogi gyűjtemények, döntvénytárak és perjogi munkák szerkezeti felépítésével. A modern perrendtartásokat megelőzően ugyanis nem létezett egy általános polgári peres eljárás, ugyanis csak a polgári per fő sarokpontjai voltak – döntően szokásjogi úton – szabályozva, azonban a tárgyalási és bizonyítási szakra vonatkozó rendelkezések nagymértékben a kereset típusától függtek. Így Kihonich¹¹ és Huszty¹², de még Frank¹³ és Kövy¹⁴ munkái is nagy hangsúlyt fektettek az egyes keresettípusok önálló szabályozására. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy e keresettípusok sajátos szabályozása a magánjog rendi jellegéből, elsősorban az ősiségből eredt. A magánjogi reformelképzelések még a 18. század végén sem tudtak szabadulni a magánjog rendi kötöttségeitől, így nem meglepő, hogy mindez a keresettípusok szabályozására is kihatott. Elsősorban ez lehet az oka annak, hogy az idézésre és a tárgyalásra vonatkozó rendelkezések között, a fizetéseképtelenségre és a számadásra vonatkozó sajátos rendelkezéseket olvashatjuk.

II.

Az eljárás szóbeli per esetén szóban, írásbeli per esetén pedig írásbeli kérelemmel indult. 1723-tól a táblabíróságoknál az írásbeli keresetlevél volt a perindítás egyetlen módja, amelyet az 1723:30. tc. rögzített. A rendtartás a keresetlevél kötelező tartalmi elemit – a rendi szabályozással ellentétben – kifejezetten nem

¹⁰ Így többek között a Codex Juris Fridericianum száműzte a polgári perből az ügyvédeket, és a bíró egyedüli feladatává tette az anyagi igazság kiderítését és a tényállás rekonstrukcióját.

¹¹ v.ö.: KITIONICH JÁNOS: *Directio methodica processvs ivdicariii ivris consuetudinarii, incltyi regni Hungariae per M. Joannem Kitionich de Koztanicza* (1650)

¹² v.ö.: HUSZTY ISTVÁN: *Jurisprudencia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum*, libri III, Tyrnaviae, 1766

¹³ v. ö.: FRANK IGNÁC: *A közigazság törvénye Magyarhonban II*, Buda, 1846

¹⁴ v. ö.: KÖVY SÁNDOR: *A magyar polgári törvény*, Sárospatak, 1822

rögzítette, arra csak utólagosan lehet következtetni. Szóbeli pereknél ugyanis az első tárgyaláskor a bírónak mindennek előtt meg kellett vizsgálni, hogy *a)* valójában mire irányul a felperesi kérelem; *b)* rendelkeznek-e a felek perképeséssel; *c)* eljárhat-e a bíróság az alperessel szemben.¹⁵ Írásbeli pernél mindez az ellenérdekű félnek az első beadványában lehetett vitatni. A szóbeli keresetet a bíróság jegyzőkönyvbe (Protocollum) vette, amelyhez csatolni kellett két példányban a bizonyítékul szolgáló okiratokat. Írásbeli per esetén az írásban benyújtott keresetlevelet és a mellékleteket két példányban kellett benyújtani. A peres beadványokat a helyben szokásos nyelven kellett beadni¹⁶, ami azt jelentette, hogy főszabályként az eljárás továbbra is latin nyelven zajlott, és csak elvétve találkoztunk egy-egy magyar nyelvű beadvánnyal. Szóbeli eljárás esetén a bíróság a kérelem jegyzőkönyvbe vételekor egyúttal határidőt is tűzött, míg írásbeli per esetén a keresetlevél megküldésével tűzött határidőt az ellenválasz megküldésére. Írásbeli pereknél idézésre vonatkozó szabályokat is látunk, amelyekből első olvasásra is három sajátosság vonható le. *Egyrészt* a szóbeli perekre az idézésre vonatkozó rendelkezések teljesen hiányoznak, így azok továbbra is a helyi szokások szerint zajlottak. *Másrészt* a kézbesítés időtartama az alperes lakhelyének a bíróságtól való távolsága alapján lett meghatározva. *Harmadrészt* a kézbesítés módjára és helyére nem találunk rendelkezéseket. A középkori perjogunk egyik legszínesebb eleme az idézés kézbesítése volt, amelynek tartalmára, módjára és helyére számos sajátos szabály létezett.¹⁷ Az, hogy a kézbesítés helyéről a rendtartás hallgat, vélelmezi, hogy azt az alperes lakhelyére kellett kézbesíteni. A kézbesítés módjára középkori perjogunk azért fektetett nagy hangsúlyt, hogy a kézbesítés szabályszerű megtörténte igazolható legyen. Az Ordo judicarius hallgat a hiteles helyek vagy királyi emberek közreműködéséről, és a kézbesítés minden bizonnyal a helyi szokásoknak megfelelően zajlott. Az írásbeli eljárás sajátossága, hogy az iratok kézbesítésével a bíróság nem a bíróság előtt való megjelenésre idéz, hanem hatánapot tűz az ellenirat benyújtására. Ezt a hatánapot a bíró szabadon határozta meg, azonban az ellenérdekű fél iratát törvényben rögzített határidőn belül kellett kézbesíteni. E határidő attól függött, hogy a perben kétszeri vagy háromszori feleletváltásra volt lehetőség. Kétszeri feleletváltás esetén, ha az ellenérdekű fél a bíróság székhelyén lakott, akkor 30, ha az országban, akkor 60, ha az örökös tartományokban, akkor 90, míg ha azokon kívül lakott, akkor 120 napon belül kellett kézbesíteni.¹⁸ Amennyiben az eljárás során három feleletváltás volt a megengedett, akkor, ha az alperes az országban lakott, akkor 90, ha az örökös tartományokban, akkor 120, ha

¹⁵ Ordo judicarius 24. §: „[...] a) quid Actor tam super causa principali, quam super obligationibus accessoriiis praecise petat b) An Actor et Reus personam standi in Judicio habeant c) An Reus conventus Jurisdictioni suae subsit. „

¹⁶ Ordo judicarius 17. §: „Ambae Partes aequae, ac earundem Patroni in Actibus causae idemote consueto utantur, atque ab ambagibus, repetitionibus & dictionibus penitus abstineant.”

¹⁷ V. ö.: PAPP LÁSZLÓ: A Planum Tabulare és a táblai per előkészítő szakasza, *Jogtudományi Közlöny* 2015/12. 609-615.;

¹⁸ Ordo judicarius 39. §: „Hic Terminus a die factae Pari Exhibitionis computandus in, si Reus in Loco Judicii degat, diebus 30. si intra Principatum diebus 60. si in Haereditariis Germanicis Ditionibus, diebus 90. ac denique si extra illas commoretur diebus 120. circumscriptus esto [...]”

pedig azon kívül, akkor 180 napon belül kellett kézbesíteni.¹⁹ A rendi perjoggal ellentétben a rendtartás a kétszeri feleletváltást kívánta főszabállyá tenni, amely alól azonban két kivételt állapított meg. Így háromszori feleletváltásra volt lehetőség *a)* a korábbi táblai perek közül az örökösödési perekben; osztályperekben, zálogviszaváltási perekben; és *b)* vármegyék előtt indult perekben.²⁰II. József bírósági szervezeti reformja értelmében, polgári perekben az általános hatáskörű elsőfokú bíróság²¹ a *Judicium Subalternum* volt, amely megyénként szerveződött, így az ország területén összesen 38 ilyen bíróság kezdte meg a működést 1781. szeptember 1-jétől.²² Így a szervezeti reform következtében a két feleletváltás alóli két kivételkörbe tartozó esetek nagy része annál az elsőfokú bíróságnál, amelyhez a legtöbb elsőfokú hatáskört telepítették. A Bihar-megyei *Judicium Subalternum* peranyaga alapján mindez azt jelentette, hogy a két feleletváltásos főszabály korántsem érvényesült akkora mértékben, mint ahogy azt a rendtartás eredetileg tervezte.

Eltérően alakult az eredménytelen idézés jogkövetkezménye a két pertípus esetén. Szóbeli per esetén, ha egyik fél sem jelent meg, akkor az eljárást nem lehetett lefolytatni, azonban a fél kérelmére újabb határnapot kellett tűzni.²³ Amennyiben csak az egyik fél nem jelent meg, akkor a másik fél kérelmére ítéletet lehetett hozni, kivéve, ha a másik fél a halasztásba beleegyezik.²⁴ E rendelkezés fenntartotta a makacssági ítélet intézményét, ugyanolyan tartalommal, ahogyan azt a rendi perjogban is megismertük, azonban a hozzá fűzött jogkövetkezményekben már változás állt be. Rendi perjogunkban ugyanis a távolmaradó fél a makacssági ítélettel szemben, az ítélet kihirdetésétől számított záros határidőn belül inhibícióval élhetett, azaz folytathatta az eljárást. Távolmaradás esetén mind az alperes mind a felperes az elmulasztott határnaptól számított harmadik napig a pert szabadon felvehette.²⁵ Ha az alperes a határnaptól számított negyedik vagy ötödik napon megjelent, akkor a távolmaradás indokát sem kellett előadnia, és minden következmény nélkül felvehette a pert.²⁶ A hatodik naptól a 15. napig terjedő intervallumban pedig, ha távolmaradását ki tudta menteni, akkor ennek függvényében vehette fel a pert.²⁷ Ez utóbbi esetben azonban az alperesnek

¹⁹ *Ordo judicarius* 39. §: „[...] *In illis autem causis, in quibus § 2 tres actus cuilibet parti concessi sunt, Terminis Reo in Loco Judicii, aut extra illum Principatru tamen degenti, diebus 90. si in Ditionibus Germanicis Haereditariis, diebus 120 ac denique si extra illas commoretur, diebus 180 circumscriptus esto.*”

²⁰ *Ordo judicarius* 2. §: „[...] *In Causis tamen octavalibus, Successionum item, ac Divisionum nec non antiquorum Pignorum, coram Comitatu etiam decurrentibus, unicuique Parti tres actus permittendi sunt [...]*”

²¹ E bíróságok vették át a korábbi sedria, kiváltságolt kerületek, és az úrszék bizonyos hatáskörét. Ebből adódóan a *Judicium Subalternum* mellett első fokú bíróságként a kerületi tábla, úrszék és a korábbi szabad királyi városok járhattak el.

²² VARGA ENDRE: A Novus Ordo: II. József jogszolgáltatási rendszere, *Levéltári Híradó*, 1954/3-4. sz. 55.

²³ *Ordo Judicarius* 34-35. §

²⁴ *Ordo Judicarius* 33. §

²⁵ *Planum Tabulare, sive decisiones curiales, per excelsam deputationem a piae memoriae imperatrice et regina Hungariae diva Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem redactae Anno 1769* (továbbiakban P. T.) 15.

²⁶ P. T.19; 21.

²⁷ P. T. 19.: „*Si, Incatto in Processu Tabulari intra triduum non comparente, Actor Convictionem ex*

bírságot, vagy a felperes késedelemből eredő kárát meg kellett térítenie.²⁸Ebből következik, hogy ha a felperes a pert a határnaptól számított negyedik napon vagy később szeretné felvenni, még ha késedelemét ki is tudja menteni, ez akkor sem lehetséges, mivel az 1723:32. tc. e kedvezményt kizárólag az alperesnek engedte meg. Az Ordo judicarius ezt az inhibíciós gyakorlatot fenntartotta, azonban a felek közötti különbséget úgy törölte el, hogy mind a két fél az elmulasztott határnaptól számított 14 napon belül igazolhatta mulasztását a *Scriptura Purgatoria* benyújtásával.²⁹ E jogintézmény hasonlít a modern perrendtartásokból ismert igazoláshoz, azonban az igazolás esetén vétlenséget legalább valószínűsíteni kell, míg a rendtartás csak akkor fogadta el a *Scriptura Purgatoriát*, ha a távolmaradás oka valamilyen elkerülhetetlen akadály volt.³⁰

Írásbeli per esetén a tárgyaláson való meg nem jelenés fogalmilag kizárt, így itt a mulasztás a beadvány benyújtására nyitva álló határidő túllépését jelentette. Amennyiben az alperes a keresetre adott válaszát határidőben nem nyújtotta be, akkor minden további bizonyítás nélkül őt, a kereseti kérelemben marasztalni lehetett.³¹ Amennyiben későbbi határidőt mulasztának a felek, akkor a határidő lejárta előtt, a késedelem okának megjelölésével halasztást kérhettek a bírótól, aki így a határidőt egyszer meghosszabbíthatta.³²

III.

A tárgyalási szakasz a szóbeli pereknél a rendi korszakra jellemző módon gyorsan, néhány tárgyalási határnap alatt lezajlott. Írásbeli pereknél a tárgyalási szakasz a felek beadványaiból összeálló pertestet jelentette. Ugyanis az írásbeli per sajátossága, – a rendi perjoghoz hasonlóan – hogy a felek a bíróság előtt nem jelennek meg, hanem csak a beadványok által viszik előre a permenetet. Ebből adódóan az írásbeli pereknél a szóbeliség és nyilvánosság teljes mértékben hiányzott. A felek feleletváltásai meglehetősen terjedősek voltak, így több esetben a per átláthatósága érdekében, a per állásáról és a felek érveléséről kivonat, „*extracuts documentorum*” készült.³³ Ezt azonban nem a pertest elkülönült részeként kell elképzelni, hanem sokkal inkább annak fizikai értelemben is vett kereteként. A fentebb írtak alapján a rendtartás a feleknek kettő illetve három

Contumacia petat, interim Convictio quacunq[ue] tandem ex ratione statim non feratur, et Incatus quarta vel quinta die, Convictione nondum lata, Comparitionem adornet; etiamsi sufficientem hactenus intermissae Comparitionis rationem non assignet: tamen Comparitio illus acceptur. Quia ex Lege tantum illi tenentur legalem intermissae comparitionis rationem reddere, qui jam ex contumacia convicti sunt, et intra quindenam post convictionem comparent, non vero tales, qui convictionem praeoccuparunt.”

²⁸ P. T. 23.

²⁹ Ordo judicarius 37. §

³⁰ U. o.

³¹ Ordo judicarius 40. §

³² Ordo judicarius 42. §

³³ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML) IV/A 8/b. 19. cs. Fons V Fasc I 78-1788; Fons V Fasc III 101-1788; 20. cs. Fons V Fasc IV 157-1788; 21. cs. Fons V Fasc V 232-1788; 22. cs. Fons V Fasc I 10-1789; 24. cs. Fons V Fasc III 206-1789.

feleletváltást engedélyezett. Két feleletváltás esetén a második feleletváltás során a felek már új bizonyítékot nem terjeszthettek elő, kivéve, ha igazolni tudták addigi mulasztásuk vétlenségét.³⁴ Azonban a kereset jogalapján és összegszerűségén a felperes – a rendi perjoghoz hasonlóan³⁵ – már nem változtathatott.³⁶ Mindez a keresethez kötöttség elvének érvényesülését jelentette, amely azonban nem jelentette azt, hogy a felperes a keresettől nem állhatott volna el, hiszen ezt a korábbi szabályaink szerint is megtehetette, csak az alperes felmerült költségeit kellett megtérítenie.³⁷ Érdekes azonban, hogy az idézett szakasz a középkori perjogunkból megismert perletéttel azonos. A perbebocsátkozás után rendi perjogunkban a felperes – az alperesi költségek megtérítése után - elállhatott a keresettől, ami a per megszűnését jelentette. Ezt nevezzük perleszállásnak (*condescensio actionis*), amitől megkülönböztettük a perletételt (*depositio*), amely értelmében a felperes, ha úgy ítélte meg, hogy keresetét saját hibájából és hanyagságából vagy a bíró hibájából helytelenül adta elő és ez számára a per elvesztésével járna, akkor a keresettől visszaléphet, és később újra felvehetette azt. A perleszállás és perletétel közötti különbség a Tripartitumban még nem kristályosodott ki³⁸, azonban Kitonich már egyértelműen teszi a fel a kérdést: „*Est ne eadem, Depositio causae, cum praedictae Condescensione?*”³⁹ A *depositio* és a *condescensio* közötti dogmatikai különbség a 18. századra már egyértelmű, amely a *Planum Tabulare* döntvényeiből is nyilvánvalóan kiolvasható.⁴⁰ A rendtartás latin szóhasználata, illetve az 50. § utolsó fordulata egyértelművé teszi, hogy nem a perleszállást, hanem a perletételt szabályozza, amellyel nem válik ítélt dologgá a követelés, hiszen az alperesi költségek megtérítését követően a keresetlevél újból beadható. E rendelkezés tehát ellentétes a rendtartás alapvető célkitűzésével, ugyanakkor egy tipikus középkori jogorvoslat továbbélése is felfedezhető benne.

A tárgyalás központi része a bizonyítás, amelyre a rendtartás is nagy hangsúlyt fektetett. A középkori perjogunkban a Tripartitumból megismert *actor semper paratus esse debet* elv értelmében a felperesre hárult a bizonyítás minden olyan kérdésben, amelyben az alperes tagadott. Ez az elv nagyon messze van a modern per jog bizonyítási teher fogalmától, amelyhez a rendtartás is csak egy lépéssel került közelebb. Már nem főszabály, hogy a felperesnek kell mindent bizonyítani, azonban a bizonyítási teher kiosztásánál nem a felek érdekei, hanem állításai kerültek középpontba. Amennyiben bármelyik fél állítását a másik fél kifejezetten tagadta, akkor az állító félnek kellett bizonyítania. Ennek hiányában a nyilatkozatot nem lehetett igaznak elfogadni.⁴¹ A 18. századra rögzült bizonyítási eszközök közül

³⁴ Ordo judicarius 48-49. §; 54-55. §

³⁵ V.ö.: P.T. 34.; P.T. 40.

³⁶ Ordo judicarius 50. §: „*Actor nunquam permittendum est, ut petitionem in primo libello, propositam quoad substantiam, id est, quoad objectum, & genus Actionis mutare queat sed solummodo, ut deposita Acitonae refusisque, quas Reo causaverit, expensis, ab eadem desinat, & novum libellum porrigat.*”

³⁷ Ordo judicarius 50. §

³⁸ Hármaskönyv. II. 82. §

³⁹ KITONICH *i.m.* 1650 93.

⁴⁰ P.T. 147-149.

⁴¹ Ordo judicarius 132. §: „*Qui sive Actor, sive Reus factum adduxerit, illud probare tenetur: secus in causae decisione, quatenus Adversarius eidem contradixerit, verum habendum non est.*”

a tárgyi bizonyítási eszközt, beismerő vallomást, tanúvallomást, okiratot, szemlét és az esküt szabályozta a rendtartás. A felek replikái illetve a bizonyítás lefolytatása után következett az iratok becsomózása (inrotulatione actorum).⁴²

A becsomózás valójában a tárgyalási szakasz végét jelentette, amely során a perben felmerült valamennyi iratot összefűzték. A becsomózásnak kettős következménye volt. *Egyrészről* ezt követően a felek újabb beadványokat nem terjeszthettek elő, azaz ténylegesen a tárgyalási szakaszát jelentette. Ebben a megközelítésben a becsomózás rokonságot mutat a modern perrendtartásokban a tárgyalás berekesztésével. *Másrészről* a becsomózás határozta meg azt az iratmennyiséget, amelyből a bíró a tényállást megállapította és az ítéletet meghozta. Így az ítélethozatal során – írásbeli per esetén – csak a becsomózott beadvány volt figyelembe vehető, ezért különösen fontos volt a becsomózás szabályszerűsége. Ezt a bíró tanúk jelenlétében végezte, amelyről jegyzőkönyvet kellett készíteni, amely irományjegyzéket is tartalmazott.

A becsomózást követte az ítélethozatal, amelyről a perrendtartás– ideértve az ítélet kézbesítését – 5. §-ban rendelkezik. A bírósági határozatok közül még csak az ítéletet ismerte, ami nem meglepő, ugyanis a határozatok végzésekre és ítéletekre történő felosztása Magyarországon a váltótörvénnyel jelent meg.⁴³ Az ítéletben fel kellett tüntetni a bíró és a felek nevét, a per célját és lényegét.⁴⁴ Az ítéletben a bíró nem terjeszkedhetett túl a felperes követelésén, és a döntésnek világosnak kellett lennie. Indokolási kötelezettsége azonban a bírónak csak akkor volt, ha az ítélettel szemben volt helye jogorvoslatnak.⁴⁵ Ebből adódóan a bírósági határozatok között a különbségtétel az indoklási kötelezettségben volt. A rendelkezésre álló peranyagot megvizsgálva továbbra is szembetűnő, hogy a pertesttől még mindig nem válik el az ítélet, azaz az sokszor a pertestre van fellevezetve.⁴⁶ További sajátosság, hogy a korábbi szövegezéssel és majd a 19. század eleji sedriai ítéletek megfogalmazásával ellentétben a „deliberatum est” kifejezés helyett a „votum” kitéllettel találkozunk. A röviden, tömören 3-4 sorban összefoglalt döntés maga az ítélet rendelkező része, amelyet vagy követett külön indokolás⁴⁷ és akkor további jogorvoslattal lehetett élni, vagy ez elmaradt, és akkor a döntést vitatni nem lehetett. Az ítéletet, ha a felek vagy képviselőik jelen voltak, akkor kezükbe kellett kézbesíteni, ha viszont nem voltak jelen, akkor úgy kellett a bírónak a kézbesítésről gondoskodnia, hogy lehetőleg a pereszes fél kapja kézhez hamarabb.

⁴² Ordo judicarius 261. §.: *„Omnibus scripturis causae porrectis ultima adversae parti pro Inspectione communicetur, & utrique parti dies octavus pro inrotulatione Actorum praestituitur.”*

⁴³ 1840:15. tc. 117. §

⁴⁴ Ordo judicarius 271. §

⁴⁵ Ordo judicarius 274. §

⁴⁶ MNL HBML IV/A. 8/b 19. cs. Fons V Fasc II 92-1788; Fons V Fasc III 101-1788; 21. cs. Fons V Fasc V 230-1788; 22. cs. Fons V Fasc VII 352-1788; 23. cs. Fons V Fasc III 113-1789; 24. cs. Fons V Fasc VI 252-1789; 26. cs. Fons V Fasc IV 406-1789.

⁴⁷ MNL HBML IV/A. 8/b 19. cs. Fons V Fasc II 51-1788; 87-1788

IV.

Már a rendtartás szerkezeti ismertetésénél is látszott, hogy a jogorvoslati rendszer szembetűnő változáson ment keresztül. A középkori jogorvoslati rendszerrel kapcsolatban két tételt fogalmazunk meg. *Egyrészt*, a jogorvoslati rendszer funkcionálisan differenciálatlan, azaz a jogorvoslatok egy részre, perben betöltött szerepük alapján nehezen választhatóak el egymástól. *Másrészt*, a hagyományos értelemben vett jogorvoslati szak az ítélethozatal és a végrehajtás közé beékelődött szakasz, azonban a rendi perorvoslatok között több olyannal is találkozunk, amely kifejezetten nem a perfolym említett periódusában vehető igénybe.⁴⁸ E két tényező – más perbeli jelenségekkel együtt – nagyban hozzájárult a 18. századi peres eljárás elhúzódásához és átláthatatlanságához. A rendtartás e jogorvoslati rendszerrel szakított, és csak három jogorvoslatot engedett meg: fellebbezés (apellatio), semmisségi panasz (querela nullitatis) és előbbi állapotba való visszahelyezés (in integrum restitutio).

A rendtartást a fellebbezést általános jogorvoslatként jelölte meg, és minden elsőfokú ítélettel szemben igénybe vehető volt.⁴⁹ Ez alól a főszabály alól két kivételt állapított meg. *Egyrészt* a közbenszóló ítéletek (sententia interlocutoria), ide nem értve a bírói joghatóságra alapított kifogásokat. (exemptio fori declinatoria). *Másrészt* a nemtelenek közötti kölcsönös becsületsértési keresetek tárgyában hozott ítélet.⁵⁰ Így a középkori perjogunkhoz képest a fellebbezést igénybe vehetők köre jóval szélesebb lett, azonban a törvény előtti egyenlőség követelményének még maradéktalanul nem felelt meg. A fellebbezést az elsőfokon eljáró bírónál, az ítélet kézbesítésétől számított 14 napon belül kellett benyújtani. Ez a határidő jogvesztő volt, azonban a bíró a fél kérelmére azt újabb 14 nappal meghosszabbíthatta, ha a fél igazolni tudta, hogy a törvényes határidőn belül elháríthatatlan ok miatt nem tudja a fellebbezést benyújtani. A benyújtott fellebbezést a bíró az ellenérdekű félnek megküldte, akinek szintén 14 napja volt az ellenkérelem elkészítésére, majd a bíró az ügyet, annak teljes iratanyagával a felettes bíróságnak küldte meg.⁵¹ A semmisségi panasz a fellebbezéshez hasonló, ám ekkor még nagyon esetlenül szabályozott jogorvoslat volt. A rendtartásból kiolvasható, hogy e jogorvoslatot súlyos eljárási hiba esetén lehetett igénybe venni, ezt azonban csak két esetre szorította. Semmisségi panasszal lehetett élni, ha az ítélet az egyik fél meghallgatása nélkül született, vagy ha az ítélet túlterjeszkedett a kereseti kérelmen.⁵² Zavarossá teszi a jogorvoslat megítélését, hogy a

⁴⁸ A modern perrendtartások is ismernek olyan jogorvoslatokat, amelyek az ítélethozatalt megelőzően vehetőek igénybe, mint például az igazolás vagy ellentmondás, azonban a rendi jogorvoslati a jogorvoslatok közel fele az ítélethozatal előtti perszakaszban is igénybevehető volt.

⁴⁹ Ordo judicarius 275. § „*Quincunqve se per Sententiam gravatum esse arbitrabitur, huic ab dies 14. a die intimata Sententiae computandos appellare integrum esto, [...]*”

⁵⁰ Ordo judicarius 275. §.: „*[...] exceptis tamen sequentibus casibus a) si Sententia sit interlocutoria duntaxat, quae Causae principali (excepta tamen fori declinatoria) non noceat, b) si inter ignobiles per Sententiam reciproca Injuriarum Actio sublata fuerit.*”

⁵¹ MNL HBML IV/A. 8b. 17. cs. 99/1787, 209/1787; 18. cs. 397/1787; 400/1787; Ordo judicarius 276-280. §§

⁵² Ordo judicarius 286. §.: „*Casus nullitatis sunt: a) si parte non audita nec contumaci Sententia lata fuerit, b) si ultra petita partium, aut de objecto inter partes nec agitato, nec liti substrato judicatum*

rendtartásból nem egyértelmű, hogy az első,- másod,- vagy mindkétfokú ítélet ellen vehető igénybe volt-e vehető. A peranyagokból az látszik, hogy semmisségi panasz mind a két fok ítélete ellen igénybe vehető volt, sőt néhány esetben a két jogorvoslatot egyszerre alkalmazták. Ilyenkor a fellebbviteli bíróság először a semmisségi panaszt bírálta el, és ha az alaptalannak bizonyult, akkor rendelkezett a fellebbezés sorsáról. Szembetűnő, hogy nagyságrendekkel kevesebb semmisségi panasz született, amelynek oka az, hogy a semmisségi okokat a felek a fellebbezésben jelölték meg, hiszen azt a rendtartás nem zárta ki.

Az előbbi állapotba való visszahelyezés (in integrum restitutio) még sajátosabb jogorvoslat, ami a modern perjogban egyfajta igazolásszerű illetve perújításszerű jogorvoslatként fogható fel. A rendtartás két elkülönült esetet szabályoz, amikor e jogorvoslat igénybe vehető. *Egyrészt* valamely határidő vagy határnap vétlen elmulasztása esetén, *másrészt* akkor, amikor az ítélet kihirdetését követően valamelyik fél olyan bizonyítékra talált, amelynek létezéséről a per alatt nem tudhatott.⁵³ Mind a két esetben fogalmi elem volt a vétlenség, azaz a mulasztó félnek a határidő elmulasztása nem volt felróható, illetve az új bizonyítékról az alapeljárásban nem tudott és nem is kellett tudnia. Ellenben a két pont között számos különbséget fedezhetünk fel, amelyek megbontják a jogorvoslat koherenciáját. *Egyrészt* szembetűnő különbség, hogy az első eset az eljárás alatt elmulasztott határidőre vonatkozik, míg a második már az ítélethozatal utáni időszakra. *Másrészt* az első esetben az a kérelem alapossága esetén lehetőség nyílt az elmulasztott cselekmény pótlására, azaz az elmulasztott határidő vagy határnap újbóli kitűzésére. Ugyanakkor a rendtartás egyetlen rendelkezése sem írta elő, hogy ebben az esetben a kérelemmel együtt az elmulasztott cselekményt is pótolni kell, mint ahogy azt a modern perrendtartásoktól megszoktuk. A második esetben a kérelem alapossága esetén nem folytatódott a per, – hiszen volt már egy ítélet – hanem újra indult. *Harmadrészt* az első esetben a mulasztástól számított 14 nap állt rendelkezésre a kérelem előterjesztésére, amely objektív határidőként viselkedett, ugyanis a rendtartás értelmében az bírói úton sem volt meghosszabbítható.⁵⁴ A második esetben pedig a kérelmet elévülési határidőn belül lehetett előterjeszteni.⁵⁵

V.

Összességében az Ordo judicarius nemcsak egy színes folt a 18. századi perjogfejlődésünkben, hanem az első érdemi próbálkozás egy egységes polgári

fuert.”

⁵³ Ordo judicarius 395. §.: „*Restitutio in integrum competit laesio in sequentibus duobus Casibus: a) Si terminus peremptorius citra ipsius culpam elapsus fuerit, b) Si Sententia adversus laesium prolata fuerit, si vero postea documenta gravioris momenti repererit, quae antea ab ipso sciri, vel saltem inveniri non potuerint.*”

⁵⁴ Ordo judicarius 396. §.: „*In primo Casu restitutio in integrum intra dies 14 post lapsum termini peremptorii petenda, secus fecus vero laesus postea amplius audiendus non est; [...]*”

⁵⁵ A 18. század végén az elévülésről lásd bővebben: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*, JATEPress, Szeged, 2004.176-179.

eljárásjog megteremtésére. Jelentősége azonban épp negatív eredményeiben érhető tetten, ugyanis a rendi jelleg felszámolása mellett egy modern kódexel szemben támasztott elvárásoknak nem tudott megfelelni. A rendtartás fogadtatása és alkalmazása nemcsak, hogy gördülékeny nem volt, de kifejezett ellenállásba ütközött. A szigorú eljárási határidők, a rendi perjogtól elrugaszkodó perfolym és szigorú bírói pervezetés számos gyakorlati kérdést vetett fel, amely miatt az alsóbíróságok folyamatos levelezésben álltak a felettes fórumokkal. Fontos azonban kiemelni, hogy az Ordo judicarius és az azzal azonos tartalmú Allgemeine Gerichtsordnung a 18. század végi és 19. elejei kárpát-medencei perjogfejlődést jelentős mértékben befolyásolta, így annak értékelésére további kutatások szükségesek.
